

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ ФІНАНСОВИХ І ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ

©2018 ПЕРЕВЕРЗЄВА А. В.

УДК 352.9:519.2

Переверзєва А. В. Методичні підходи до класифікації об'єднаних територіальних громад на основі аналізу фінансових і людських ресурсів

У статті досліджуються методичні підходи до класифікації об'єднаних територіальних громад на основі аналізу фінансових і людських ресурсів. Здійснено групування об'єднаних територіальних громад і побудовано матрицю класифікації об'єднаних територіальних громад через аналіз взаємозв'язку «власні ресурси – кількість населення». Визначено, що більшість громад характеризуються прямою залежністю між кількістю населення та обсягом власних доходів. Застосування дискримінантного аналізу дозволило класифікувати об'єднані територіальні громади за певним набором їх характеристик, а також виявити відмінності між групами, що дало можливість класифікувати нові об'єкти за принципом максимальної подібності. На основі проведених розрахунків виявлено домінування ваги такого показника, як обсяг власних доходів. Підкреслюється, що ті громади, які мають у своєму розпорядженні достатній обсяг фінансових ресурсів і, відповідно, високий рівень самодостатності, спроможні забезпечити високий рівень розвитку людських ресурсів.

Ключові слова: власні доходи, дискримінантний аналіз, класифікація, критерії групування, людські ресурси, об'єднана територіальна громада.

Табл.: 5. **Формул.:** 5. **Бібл.:** 17.

Переверзєва Анна Василівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки, природних ресурсів і економічної теорії, Запорізький національний університет (вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, 69600, Україна)

E-mail: pereverzeva@ukr.net

УДК 352.9:519.2

Переверзєва А. В. Методические подходы к классификации объединенных территориальных громад на основе анализа фінансовых и человеческих ресурсов

В статье исследуются методические подходы к классификации объединенных территориальных громад на основе анализа фінансовых и человеческих ресурсов. Сгруппированы объединенные территориальные громад и построена матрица классификации объединенных территориальных громад на основе анализа взаимосвязи «собственные доходы – количество населения». Определено, что большинство громад характеризуются прямой зависимостью между количеством населения и объемом собственных доходов. Применение дискриминантного анализа позволило классифицировать объединенные территориальные громад по определенному набору их характеристик, а также выявить различия между группами, что дало возможность классифицировать новые объекты по принципу максимального сходства. На основе проведенных расчетов выявлено доминирование веса такого показателя, как объем собственных доходов. Подчеркивается, что те громад, которые располагают достаточным объемом фінансовых ресурсов и, соответственно, имеют высокий уровень самодостаточности, способны обеспечить значительный уровень развития человеческих ресурсов.

Ключевые слова: собственные доходы, дискриминантный анализ, классификация, критерии группировки, человеческие ресурсы, объединенная территориальная громада.

Табл.: 5. **Формул.:** 5. **Библ.:** 17.

Переверзєва Анна Васильевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры международной экономики, природных ресурсов и экономической теории, Запорізький національний університет (ул. Жуковського, 66, Запоріжжя, 69600, Україна)

E-mail: pereverzeva@ukr.net

UDC 352.9:519.2

Pereverzeva A. V. The Methodical Approaches to the Classification of United Territorial Communities on the Basis of Analysis of Financial and Human Resources

The article researches methodical approaches to the classification of united territorial communities on the basis of analysis of financial and human resources. The united territorial communities have been grouped and the matrix of classification of the united territorial communities has been constructed on the basis of an analysis of the relationship «own income – quantity of population». It is determined that most of the communities are characterized by the direct dependence between the population and the amount of their own incomes. Application of the discriminant analysis allowed to classify the united territorial communities by a certain set of their characteristics, as well as to identify differences between the groups, which provided possibility to classify new objects according to the principle of maximum similarity. On the basis of the carried out calculations dominance of the weight of such indicator as the volume of own income has been identified. It is emphasized that those communities that have sufficient financial resources and, accordingly, have a high level of self-sufficiency, can provide a significant level of the human resources development.

Keywords: own income, discriminant analysis, classification, grouping criteria, human resources, united territorial community.

Tbl.: 5. **Formulae:** 5. **Bibl.:** 17.

Pereverzeva Anna V. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of International Economics, Natural Resources and Economic Theory, Zaporizhzhya National University (66 Zhukovskoho Str., Zaporizhzhya, 69600, Ukraine)

E-mail: pereverzeva@ukr.net

В умовах активізації процесів децентралізації актуальним питанням є формування ефективних територіальних громад, функціонування яких значною мірою залежить від ресурсного забезпечення. Серед різних видів ресурсів ключову роль відіграють фінансові, які вказують на рівень самодостатності громади та людські ресурси, котрі, з одного боку, визначають реальні можливості функціонування те-

риторіальної громади щодо задоволення власних потреб, а з іншого – формують її потенційні можливості для майбутнього розвитку. Під людськими ресурсами об'єднаних територіальних громад будемо розуміти сукупність трудових ресурсів (працездатного населення у працездатному віці), а також частину населення громади, яка в змозі обмежено брати участь в економічній діяльності, за певних обставин може

отримати необхідний фізичний розвиток, здоров'я, освіти, культурний розвиток, здібності, кваліфікацію та професійні знання для корисної діяльності, а також є працездатною за межами працездатного віку. Окрім власне трудових ресурсів, людські ресурси включають в себе ще й резервні трудові ресурси – «потенційні» трудові ресурси, які можуть бути задіяні в суспільному виробництві або негайно, або ж з високою часткою ймовірності за певний проміжок часу.

Тому актуальним питанням є класифікація об'єднаних територіальних громад на основі аналізу фінансових і людських ресурсів із використанням певних методичних підходів і аналітичного інструментарію.

Дослідження розвитку територіальних громад почалося ще в часи Київської Русі. Видатний історик Грушевський М. аналізував життя окремих родин та родів, і довів, що на певному етапі розвитку зв'язки всередині родини ставали слабшими і зміцнювалися «мотиви територіальної близькості, сусідства, солідарності територіальної й економічної» [1, с. 360]. Внаслідок такого поділу родин «рідні осідали побіч себе групами, і пізніше, як розросталися й ділилися ширші родини, на старих займанщинах повставали нові родини, зв'язані спорідненням, і творили громаду» [Там само].

Значущість громади для українського суспільства підтверджується словами відомого українського письменника Франка І.: «коли кожний повіт, кожний край, кожна держава складається з громад – сільських чи міських, то все одно перша і найголовніша задача тих, що управляють державою, краями, повітами, повинна би бути така, щоб добре упорядкувати і мудрими правами якнайліпше забезпечити ту найменшу, але основну одиницю. Бо коли громада зле впорядкована, бідна, темна і сама в собі розлазиться, то очевидно, ще й увесь побудований на ній порядок повітовий, крайовий і державний не може бути тривалий» [2, с. 175].

На сучасному етапі проблемами розвитку територіальних громад та управління ними займалися В. Бабаєв, І. Дробот, В. Мамонова, Ю. Молодожен, В. Наконечний, Ю. Куц [3–8] та інші.

Вагомий внесок у дослідження процесів самоорганізації територіальних громад зробили О. Безпалько, О. Бень, В. Зимогляд, І. Лисенко, В. Сусак [9–11] та інші. Вчені розглядали переважно цей процес з точки зору реалізації певних проектів чи соціальних практиках.

Багато уваги науковців, серед яких Б. Данилишин, О. Василик, М. Кульчинський, І. Волохова, В. Мамонова, О. Горбатенко, В. Тарнай, Л. Фурдичко [12–15] та інші, приділено аналізу рівня самодостатності та ресурсної забезпеченості територіальних громад.

Проте питання щодо використання методичних підходів до групування об'єднаних територіальних

громад з точки зору їх самодостатності та ресурсного потенціалу із застосуванням аналітичного інструментарію залишається недостатньо розкритим і потребує більш ґрунтовного вивчення та комплексного аналізу.

Метою статті є дослідження методичних підходів для класифікації об'єднаних територіальних громад на основі аналізу фінансових та людських ресурсів.

У нашому дослідженні як показник кількісної оцінки фінансових ресурсів об'єднаних територіальних громад розглянемо обсяг власних доходів, а як показник людських ресурсів у загальному вигляді – кількість населення громад.

Слід зауважити, що як індикатори для аналізу можна використовувати й іншу систему показників щодо діяльності об'єднаних територіальних громад залежно від мети оцінювання.

Для того, щоб визначити взаємозв'язок між обсягом власних доходів, який безпосередньо впливає на розвиток людських ресурсів об'єднаних територіальних громад, і кількістю населення, необхідно використати аналітичний інструментарій.

Як статичну базу використаємо дані *табл. 1*.

Для групування об'єднаних територіальних громад залежно від кількості населення й обсягу власного доходу використаємо математичні залежності, які дозволяють виокремити класифікаційні ознаки поділу громад на основі аналізу обсягу власних доходів та кількості населення (*табл. 2*).

Середні значення показників будемо розраховувати як «середнє геометричне», що дозволяє гармонізувати високі й низькі значення показників:

$$\sqrt[N]{\prod_{i=1}^N X_i}, \quad (1)$$

де X_i – значення i -го показника;

N – кількість об'єднаних територіальних громад у групі.

Середнє значення за обсягом власних доходів $\bar{X}_1 = 16,8$ млн грн, за обсягом власних доходів $\bar{X}_2 = 7599$ осіб.

Для зіставлення побудуємо матрицю класифікації об'єднаних територіальних громад на основі взаємозв'язку «власні ресурси – кількість населення» (*табл. 3*).

Аналіз матриці (див. *табл. 3*) дозволяє виокремити такі групи об'єднаних територіальних громад:

- ✦ із високим рівнем доходів і значною кількістю населення – 7 громад (30% від загальної кількості громад);
- ✦ із низьким рівнем доходів і незначною кількістю населення – 8 громад (35% від загальної кількості громад);
- ✦ із низьким рівнем доходів і значною кількістю населення – 5 громад (22% від загальної кількості громад);

Статистичні показники об'єднаних територіальних громад Запорізької області

№ з/п	Громада	Обсяг власних доходів, млн грн	Чисельність населення, осіб
1	Смирновська сільська громада	5,2	3846
2	Малотокмачанська сільська громада	16,7	3166
3	Великобілозерська сільська громада	24,5	7936
4	Гірсівська сільська громада	10,7	2587
5	Комишуваська селищна громада	11,2	13157
6	Долинська сільська громада	22,6	5800
7	Остриківська сільська громада	15,9	2930
8	Веселівська селищна громада	54,2	10794
9	Комиш-Зорянська селищна громада	15,6	6466
10	Біленьківська сільська громада	14,7	9226
11	Широківська сільська громада	14	11201
12	Водянська сільська громада	5,5	11309
13	Оріхівська міська громада	28	19648
14	Берестівська сільська громада	23,8	4751
15	Воскресеньська сільська громада	14,3	5695
16	Преображенська сільська громада	30,9	5902
17	Таврійська сільська громада	5,2	4494
18	Приморська міська громада	36,4	14698
19	Павлівська сільська громада	3,9	3800
20	Гуляйпільська міська громада	72,1	16900
21	Кам'янсько-Дніпровська міська громада	11,3	22273
22	Осипенківська сільська громада	20,5	7830
23	Чернігівська селищна громада	53,3	17100

Джерело: складено за [16; 17].

Таблиця 2

Критерії для групування громад

Рівень	Критеріальне значення
Високий рівень	$X_1 > \bar{X}_1, X_2 > \bar{X}_2$
Низький рівень	$X_1 < \bar{X}_1, X_2 < \bar{X}_2$

Примітка: X_1, X_2 – відповідно обсяг власних доходів і кількість населення;

\bar{X}_1, \bar{X}_2 – відповідно середні значення за об'єднаними територіальними громадами.

- † із високим рівнем доходів і незначною кількістю населення – 3 громади (13% від загальної кількості громад);

На основі вищезазначеного слід підсумувати, що 65% громад характеризуються прямою залежністю між обсягом власних доходів та кількістю населення. Це підтверджує значну роль людських ресурсів у забезпеченні самодостатності об'єднаних територіальних громад і, водночас, вплив рівня власних

доходів на перспективи розвитку людських ресурсів у майбутньому.

Такий аналітичний інструментарій може бути використаний для аналізу впливу окремих елементів на формування власних доходів, наприклад за рахунок наявних трудових ресурсів.

Для подальшого групування громад використаємо дискримінантний аналіз, який дозволяє класифікувати об'єкти за певним набором їх характеристик. Крім того, цей метод дозволяє виявити відмінності між групами і надає можливість класифікувати нові об'єкти за принципом максимальної подібності.

Розглянемо дві групи об'єднаних територіальних громад, які характеризуються прямою залежністю між обсягом власних доходів та кількістю населення (табл. 4).

У результаті проведених розрахунків було отримано вектор параметрів дискримінантної функції:

$$A = S^{-1}(\bar{X}_1 - \bar{X}_2) = \begin{bmatrix} 3,7 \cdot 10^{26} \\ -8,3 \cdot 10^{21} \end{bmatrix}. \quad (2)$$

Матриця класифікації об'єднаних територіальних громад на основі взаємозв'язку
«власні ресурси – кількість населення»

Кількість населення	Обсяг власних доходів		
	Рівень	Високий рівень	Низький рівень
	Високий рівень	Великобілозерська сільська громада Веселівська селищна громада Орхівська міська громада Приморська міська громада Гуляйпільська міська громада Осипенківська сільська громада Чернігівська селищна громада	Комишуваська селищна громада Біленьківська сільська громада Широківська сільська громада Водянська сільська громада Кам'янсько-Дніпровська міська громада
Низький рівень	Долинська сільська громада Берестівська сільська громада Преображенська сільська громада	Смирновська сільська громада Малотокмачанська сільська громада Гірсівська сільська громада Остриківська сільська громада Комиш-Зорянська селищна громада Воскресеньська сільська громада Таврійська сільська громада Павлівська сільська громада	

Джерело: авторська розробка.

Таблиця 4

Групи об'єднаних територіальних громад

Громада	Обсяг власних доходів, млн грн	Кількість населення, осіб
Група 1 – із високим рівнем доходів і значною кількістю населення		
Великобілозерська сільська громада	24,5	7936
Веселівська селищна громада	54,2	10794
Орхівська міська громада	28	19648
Приморська міська громада	36,4	14698
Гуляйпільська міська громада	72,1	16900
Осипенківська сільська громада	20,5	7830
Чернігівська селищна громада	53,3	17100
<i>Середнє значення (середнє геометричне)</i>	<i>41,3</i>	<i>13558</i>
Група 2 – із низьким рівнем доходів і незначною кількістю населення		
Смирновська сільська громада	5,2	3846
Малотокмачанська сільська громада	16,7	3166
Гірсівська сільська громада	10,7	2587
Остриківська сільська громада	15,9	2930
Комиш-Зорянська селищна громада	15,6	6466
Воскресеньська сільська громада	14,3	5695
Таврійська сільська громада	5,2	4494
Павлівська сільська громада	3,9	3800
<i>Середнє значення (середнє геометричне)</i>	<i>10,9</i>	<i>4123</i>

Джерело: авторська розробка.

Вигляд функції дискримінації свідчить про те, що перший чинник має більшу вагу, ніж другий, тобто обсяг власних доходів переважає над кількістю населення.

Наступним кроком є обчислення за групами середніх значень функції дискримінації (\bar{f}_1, \bar{f}_2) та величини константи дискримінації (c):

$$\bar{f}_1 = 41,3 \cdot 3,7 \cdot 10^{26} - 13558 \cdot 8,3 \cdot 10^{21} = 15 \cdot 10^{27}; \quad (3)$$

$$\bar{f}_2 = 10,9 \cdot 3,7 \cdot 10^{26} - 4123 \cdot 8,3 \cdot 10^{21} = 4,02 \cdot 10^{27}; \quad (4)$$

$$c = \frac{\bar{f}_1 + \bar{f}_2}{2} = \frac{1,5 \cdot 10^{28} + 4,02 \cdot 10^{27}}{2} = 9,6 \cdot 10^{27}. \quad (5)$$

Проведемо класифікацію нових об'єктів – об'єднаних територіальних громад, які увійшли до груп із оберненою залежністю між показниками обсягу власних доходів та кількістю населення. Підставимо значення їх ознак в дискримінантну функцію і порівняємо їх з константою дискримінації. Результати представлено в *табл. 5*.

Дані табл. 5 свідчать про те, що лише Преображенську сільську громаду віднесено до першої групи, яка має високі значення обсягу власних доходів і незначну кількість населення. Усі інші громади віднесено до другої групи, але Долинська та Берестівська сільські громади є наближеними до першої групи.

не лише на розподілі ролей та місць, але на взаємній підтримці та допомозі в реалізації спільних цілей – розвиток територіальної громади задля підвищення якості життя. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Грушевський М.** Історія України-Руси : в 11 т. Київ : Наукова думка, 1991. Т. 1. 880 с.
2. **Франко І.** Що таке громада і чим вона повинна бути? // Зібрання творів : у 50 т. Київ, 1985. Т. 44, кн. 1.
3. **Бабаєв В. М.** Управління великим містом: теоретичні і прикладні аспекти : монографія. Харків : Харків. нац. акад. міськ. госп-ва, 2010. 306 с.

Таблиця 5

Класифікація нових об'єктів – об'єднаних територіальних громад

Громада	Обсяг власних доходів, млн грн	Кількість населення, осіб	Значення дискримінантної функції	Група
Долинська сільська громада	22,6	5800	$8,3 \cdot 10^{27}$	2 або 1
Берестівська сільська громада	23,8	4751	$8,8 \cdot 10^{27}$	2 або 1
Преображенська сільська громада	30,9	5902	$11,4 \cdot 10^{27}$	1
Комишуваська селищна громада	11,2	13157	$4,05 \cdot 10^{27}$	2
Біленьківська сільська громада	14,7	9226	$5,4 \cdot 10^{27}$	2
Широківська сільська громада	14	11201	$5,1 \cdot 10^{27}$	2
Водянська сільська громада	5,5	11309	$1,9 \cdot 10^{27}$	2
Кам'янсько-Дніпровська міська громада	11,3	22273	$4,01 \cdot 10^{27}$	2

Джерело: авторська розробка.

Оскільки вага першого показника (обсяг власних доходів) у результаті побудови дискримінантної функції виявилася вищою, то вони можуть бути віднесені до другої групи.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз методичних підходів до класифікації об'єднаних територіальних громад на основі фінансових і людських ресурсів довів значущість обсягу власних доходів у їх функціонуванні та розвитку. Результатом застосування методичних підходів стала класифікація громад на певні групи: громади, які мають прямий зв'язок між обсягом власних ресурсів і кількістю населення, і ті, що характеризуються оберненою залежністю між цими показниками.

Застосування дискримінантного аналізу дозволило здійснити віднесення інших громад (об'єктів) до певної групи, а також визначити більшу вагомість такого показника, як обсяг власних доходів у діяльності громад, що вплинуло на їх групування.

Своєю чергою, ті громади, які мають значний обсяг власних ресурсів, спроможні забезпечити високий рівень розвитку людських ресурсів, котрі характеризуються особистими якостями, що приводять до взаємодії між членами громади, створюючи згуртований колектив зі спільною метою та ґрунтуються

4. **Дробот І. О.** Гарантування місцевого самоврядування в Україні: теоретико-методологічний аспект : монографія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010. 312 с.

5. **Мамонова В. В.** Методологія управління територіальним розвитком : монографія. Харків : Магістр, 2006. 196 с.

6. **Молодожен Ю. Б.** Самодостатність територіальних громад: системний підхід : монографія. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2010. 370 с.

7. **Наконечний В. В.** Управління містом: теоретико-методологічний вимір : монографія. Харків : Цифрова друкарня, 2012. 263 с.

8. Сталій розвиток територіальної громади: управлінський аспект : монографія / Ю. О. Куц, В. В. Мамонова, О. К. Чаплигін та ін. Харків : Магістр, 2008. 236 с.

9. **Зимогляд В. Я.** Розвиток місцевого самоврядування як чинник горизонтальної самоорганізації суспільства. *Український соціум*. 2008. № 3. С. 124–130.

10. **Лисенко І. М.** Розвиток територіальних громад як умова формування громадянського суспільства в Україні : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Сімферополь, 2011. 20 с.

11. **Сусак В.** Самоорганізація versus державний патернализм: сравнительный анализ установок жителей Львова и Донецка (1994–2004). *Социология: теория, методы, маркетинг*. 2007. № 1. С. 63–73.

12. **Волохова І. С.** Методологія визначення ступеня фінансової децентралізації по видатках. *European Journal of Economics and Management*. 2016. № 1. Р. 84–90.

13. Кульчицький М. І., Заброцька О. В. Децентралізація як основа розбудови регіонів та підвищення фінансового забезпечення територій. *Бізнес Інформ*. 2016. № 4. С. 88–95.

14. Мамонова В. В., Горбатенко О. С. Місцеві фінанси в умовах децентралізації влади: шляхи вдосконалення управління. *Теорія та практика державного управління*. 2016. № 1. С. 154–159.

15. Фурдичко Л. Є. Децентралізація: фінансова незалежність місцевих бюджетів України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2015. № 5. С. 39–42.

16. Інвестиційний потенціал об'єднаних територіальних громад Запорізької області. URL: <http://investment.zoda.gov.ua/Communities>

17. Міністерство регіонального розвитку будівництва та житлово-комунального господарства України. Громади. URL: <http://decentralization.gov.ua/gromada/416>

REFERENCES

Babaiev, V. M. *Upravlinnia velykym mistom: teoretychni i prykladni aspekty* [Management of the big city: theoretical and applied aspects]. Kharkiv: Kharkiv. nats. akad. misk. hosp-va, 2010.

Drobot, I. O. *Harantuvannia mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini: teoretyko-metodolohichnyi aspekt* [Guarantee of Local Self-Government in Ukraine: Theoretical and Methodological Aspect]. Lviv: LRIDU NADU, 2010.

Franko, I. "Shcho take hromada i chym vona povynna buty?" [What is a community and what should it be?]. In *Zibrannia tvoriv*, vol. 44. Kyiv, 1985.

Furdychko, L. Ye. "Detsentralizatsiia: finansova nezalezhnist mistsevykh biudzhetiv Ukrainy" [Decentralization: financial independence of local budgets of Ukraine]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, no. 5 (2015): 39-42.

Hrushevskiy, M. *Istoriia Ukrainy-Rusy* [History of Ukraine-Rus], vol. 1. Kyiv: Naukova dumka, 1991.

"Investytsiyni potentsial obiednanykh terytorialnykh hromad Zaporizkoi oblasti" [Investment potential of the combined territorial communities of the Zaporizhzhia region]. <http://investment.zoda.gov.ua/Communities>

Kulchytskyi, M. I., and Zabrotska, O. V. "Detsentralizatsiia yak osnova rozbudovy rehioniv ta pidvyshchennia finansovoho zabezpechennia terytorii" [Decentralization as a basis for regional development and increased financial provision of territories]. *Biznes Inform*, no. 4 (2016): 88-95.

Kuts, Yu. O. et al. *Stalyi rozvytok terytorialnoi hromady: upravlinskyi aspekt* [Sustainable development of the territorial community: the managerial aspect]. Kharkiv: Mahistr, 2008.

Lysenko, I. M. "Rozvytok terytorialnykh hromad yak umova formuvannia hromadianskoho suspilstva v Ukraini" [Development of territorial communities as a condition for the formation of civil society in Ukraine]: *avto-ref. dys. ... kand. polit. nauk*: 23.00.02, 2011.

Mamonova, V. V. *Metodolohiia upravlinnia terytorialnym rozvytkom* [Methodology of territorial development management]. Kharkiv: Mahistr, 2006.

Mamonova, V. V., and Horbatenko, O. S. "Mistsevi finansy v umovakh detsentralizatsii vlady: shliakhy vdoskonalennia upravlinnia" [Local finances in the context of decentralization of power: ways to improve governance]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, no. 1 (2016): 154-159.

Ministerstvo rehionalnoho rozvytku budivnytstva ta zhytlovo-komunalnoho hospodarstva Ukrainy. Hromady. <http://decentralization.gov.ua/gromada/416>

Molodozhen, Yu. B. *Samodostatnist terytorialnykh hromad: systemnyi pidkhid* [Self-sufficiency of territorial communities: a systematic approach]. Odesa: ORIDU NADU, 2010.

Nakonechnyi, V. V. *Upravlinnia mistom: teoretyko-metodolohichnyi vymir* [City management: theoretical and methodological dimension]. Kharkiv: Tsyfrova drukarnia, 2012.

Susak, V. "Samoorganizatsiya versus gosudarstvennyy paternalizm: sravnitelnyy analiz ustanovok zhiteley Lvova i Donetska (1994-2004)" [Self-organization versus state paternalism: a comparative analysis of the attitudes of the inhabitants of Lviv and Donetsk (1994-2004)]. *Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing*, no. 1 (2007): 63-73.

Volokhova, I. S. "Metodolohiia vyznachennia stupenia finansovoi detsentralizatsii po vydatkakh" [Methodology for determining the degree of fiscal decentralization by expenditures]. *European Journal of Economics and Management*, no. 1 (2016): 84-90.

Zymohliad, V. Ya. "Rozvytok mistsevoho samovriaduvannia yak chynnyk horyzontalnoi samoorhanizatsii suspilstva" [Development of local self-government as a factor in the horizontal self-organization of society]. *Ukrainskyi sotsium*, no. 3 (2008): 124-130.